

УДК [377/378:37](477.43/.44)»192/194»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ НА ТЕРИТОРІЇ ПОДІЛЛЯ У 20-40-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

А.І. Марченко

У статті розглядаються особливості професійної підготовки вчителів на території Поділля в 20-40-х роках ХХ століття; охарактеризовані періоди 20-30-х і 30-40-х років для Подільського краю в аспекті соціально-економічних і політичних трансформацій. Професійна підготовка вчителів у ці історичні періоди різниться своїми програмними цілями, змістом, формами, методами й результатами. Акцентовано на особливостях професійної підготовки вчителів для шкіл з етнічним складом учнів; діяльність учителя, спрямована на соціальне, трудове виховання.

Ключові слова: професійна підготовка вчителів, Поділля, етнічні меншини, соціальне виховання, трудове виховання, українізація.

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НА ТЕРРИТОРИИ ПОДОЛЬЯ В 20-40-Х ГОДАХ ХХ ВЕКА

А.И. Марченко

В статье рассматриваются особенности профессиональной подготовки учителей на территории Подолья в 20-40-х годах ХХ века; охарактеризованы периоды 20-30-х и 30-40-х годов для Подольского края в аспекте социально-экономических и политических трансформаций. Профессиональная подготовка учителей в эти исторические периоды отличается своими программными целями, содержанием, формами, методами и результатами. Акцентировано на особенностях профессиональной подготовки учителей для школ с этническим составом учеников; деятельность учителя, направленная на социальное, трудовое воспитание.

Ключевые слова: профессиональная подготовка учителей, Подолье, этнические меньшинства, социальное воспитание, трудовое воспитание, украинизация.

FEATURES OF TEACHER TRAINING IN THE TERRITORY OF PODILIA IN 20-40 YEARS OF THE 20TH CENTURY

A.I. Marchenko

In the article features of training teachers in the territory of Podilia in 20-40 years of the twentieth century; characterized periods 20-30 and 30-40 years for Podolski land, as different social, economic and political content times. Accordingly, the training of teachers in these historical periods differ in aims, content, forms, methods and results. Considerable interest is the training of teachers in terms of ethnic minorities; teacher activities aimed at social, labor education.

Key words: training teachers, Podilia, ethnic minorities, social education, labor education, Ukrainization.

В умовах реформування освіти України особливого значення набувають історико-педагогічні дослідження процесу становлення та розвитку педагогічних теорій, освітньої практики, які дають можливість узагальнити, акумулювати використання й врахування досвіду минулого. На основі цього не тільки інтерпретуються й оцінюються педагогічні реалії минулого, але й встановлюється їхній продуктивний зміст, визначається прогностичний потенціал. А тому дослідження професійної підготовки вчителів у 20-40-х роках ХХ століття на території Поділля, науково-практичний потенціал якого варто підтвердити періодом функціонування цього процесу та певними його результатами, по суті, збагатить теорію і практику професійної підготовки вчителів в умовах розвитку незалежної української держави.

Актуальності набувають історико-педагогічні дослідження регіону в сучасний період, коли політика української держави спрямована на децентралізацію влади.

Аналіз історико-педагогічних, науково-методичних та архівних джерел свідчить, що вивченням специфіки професійної підготовки вчителя в історичному поступі України займалися: О.Антонова, Л.Березівська, Л.Вовк, С.Гончаренко, Н.Демченко, Н.Дем'яненко, Н.Дічек, Л.Задорожна, Н.Калениченко, В.Курило, В.Майборода, Т.Слободянок, Т.Стоян, О.Сухомлинська, Т.Усатенко, Л.Хомич, М.Ярмаченко та інші. Теоретико-методологічні засади професійної освіти в Україні репрезентовані у працях таких учених: В.Андрущенко, Є.Барбіної, І.Зязюна, А.Кузьмінського, О.Лавріненка, М.Лазарева, М.Лещенко, О.Матвієнко, Л.Мацько, Н.Ничкало, О.Отич, Л.Савенкової, О.Семенов, С.Сисоевої, М.Солдатенка, Н.Тарасевич. Вивченню історії освіти Поділля присвячені праці Л.Дровозюк, М.Вороліса, П.Каньоси, С.Копилова, В.Лозового, О.Кух, В.Герасименко, С.Єсюніна, А.Зінченко, О.Лойко, О.Кошолопа, П.Григорчука, Н.Кузьмінець, Ю.Маркітанової, В.Стецюк, С.Трухманової, О.Комарницького та ін.

Метою нашої статті є визначення особливостей професійної підготовки вчителів на території Поділля у 20-40-х роках ХХ століття.

Аналіз праць істориків В.Кононенка, А.Лисого, О.Коляструк, Ю.Красноносова, П.Панченко, А.Перепелиці, А.Войнаровського, Л.Артемової дає можливість охарактеризувати соціально-економічні та політичні перетворення в регіоні в означений період, що є підґрунтям для визначення особливостей професійної підготовки вчителів.

Варто зазначити, що періоди 20-30-х та 30-40-х років для України і, зокрема, для Подільського краю, це різні за соціально-економічним, політичним змістом часи зі своїми особливостями. Відповідно і професійна підготовка учителів у ці історичні періоди різняться своїми цілями, змістом, формами, методами та результатами.

20-30-і роки в історії України – це часи певних позитивних зрушень: спочатку – відносно самостійна зовнішня політика, а потім – хоча й ілюзорна, але державність, нова економічна політика (НЕП), розвиток кооперативного руху, українізація, ліквідація неписьменності. Водночас то були роки сталінських репресій, двох голодоморів, насильного об'єднання селян у колгоспи, знищення селянської ініціативи.

Тимчасовий поворот до нових принципів керування життям країни на засадах НЕПу почав приносити переконливі результати не лише в галузі господарювання, а й у культурно-духовній сфері. Один із таких кроків більшовицької держави – політика «коренізації», проголошена XII з'їздом РКП(б) у квітні 1923 р., яка стала початком проведення в СРСР національної реформи, що передбачала залучення корінних національностей до органів державного управління, створення мережі національних культурних та освітніх закладів. Український різновид цієї політики дістав назву «українізації» [1].

Подільський край історично склався як багатонаціональний регіон. Поряд з українцями тут століттями проживали представники різних національних меншин. Проте найбільш потужно були представлені громади євреїв, поляків, німців, чехів [4, с. 177]. А тому і створювалися різні типи педагогічних закладів за етнічним напрямом підготовки. Так, у Вінниці в 1924 році було засновано єврейський педагогічний технікум з метою забезпечення національних єврейських шкіл учительськими кадрами. У цей період діяли польські педтехнікуми в Проскуріві (тепер Хмельницький). Невеликі національні громади теж мали право на формування національних шкіл. Так, лише в Тульчинській окрузі функціонувало 7 німецьких, одна молдавська школи, у Козятинському районі – 7 чеських шкіл [2, с. 162]. Відповідно і система підготовки педагогічних кадрів на Поділлі була спрямована на подальшу їхню діяльність у школах нацменшин. Особливості історичної соціальної епохи та етнокультурного розвитку призвели до формування своєрідної традиційної культури населення регіону, яка відображає як загально-етнічну, так і локальну специфіку.

Дослідження підготовки вчителів з урахуванням національного складу населення регіону є важливим внеском у побудову цілісної концепції розвитку національної освіти, що й досі розглядається без урахування її локальних проявів та етнореалій. Тому значний інтерес має дослідження професійної підготовки вчителів в умовах етнічних меншин, що характерне для Подільського краю тих часів. Це є надзвичайно важливим у нинішній період зростання національної самосвідомості, усвідомлення та збереження традицій культури як генофонду духовності нації.

Ще одна особливість підготовки майбутніх учителів подільського краю – це майбутня їхня діяльність, спрямована на соціальне виховання. Соціальне виховання включало охорону здоров'я дітей, навчання та виховання в єдності шкільної та позашкільної роботи. Адже система базувалась на національних традиціях, передбачала використання в радянській школі найкращих досягнень дореволюційної вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Створювались майданчики різних типів, які мали вилучати дітей «з вулиці», організовуючи їхній побут; дитячий садок, школа, клуб неповного дня; денний дитячий будинок, дитячий садок або школа повного дня; дитячі містечка; заклади та установи охорони дитинства; заклади для дефективних дітей. У «Декларації про соціальне виховання дітей» (1920) зазначалося, що тільки той педагог може проводити ідею соціального виховання, який зуміє здійснювати роботу і в дитячому садочку,

і в клубі, і на майданчику (Л.Артемова). На Вінниччині була відкрита дитяча колонія в с. Якушинці. Виховну роботу в Якушинецькій колонії очолив за рекомендацією А.Макаренка його учень С. Калабалін. Проте недослідженою залишається ця педагогічна сторінка в історії Поділля.

У зв'язку з цим, великого значення набуває вивчення системи підготовки педагогічних кадрів у так званих навчальних педагогічних закладах соціального виховання, на які перейменували всі колишні інститути народної освіти у цей період.

У школах Поділля велика увага приділялась трудовому вихованню – ознайомлення дітей із природою та суспільним середовищем. Цікавим, на наш погляд, є такий аспект дослідження як підготовка вчителя до цього напрямку виховної роботи, що тісно поєднується з підготовкою вчителя до патріотичного виховання учнів.

Вінниччина славиться вчителем музики, славетним композитором М.Д.Леонтовичем, який працював у цей період. Автором написаний перший український підручник з музичного виховання школярів, побудований на ідеях прогресивної дидактики. Проте малодослідженим залишається педагогічний аспект його діяльності.

Особливістю наукового пошуку стосовно розвитку подільського краю є питання вільного виховання, педоцентризму, що поширювались у творчості С.Русової, яка працювала на території Поділля. Однак малоз'ясованим і досі залишається кам'янець-подільський період її біографії. А в біографічному нарисі О.Заклинської та М.Палієнко стверджується, що Софія Федорівна 1921 р. почала читати лекції з педагогіки в Українському університеті в Кам'янці-Подільському.

Особливою формою та засобом навчання у педагогічних навчальних закладах, зокрема Поділля 20-30-х років, була навчальна практика, яка розподілялася на педагогічну, методичну, виробничо-педагогічну, аграрно-індустріальну, психолого-педагогічну, політико-просвітницьку, суспільно-політичну, педологічну [3, с. 149]. Її значення, зміст, вплив на формування професійної майстерності та професійних навиків у майбутніх учителів маємо завданням дослідити.

30-40-і роки на Поділлі – це період важкого матеріально-фінансового становища регіону, голодомору 1932-1933 рр., трансформації адміністративно-територіального устрою, переходу на обласний поділ, запровадження тоталітарного режиму, який витіснив українську освітню систему (крах політики коренізації, українізації) і взяв за взірць російську систему народної освіти. Підготовка майбутніх учителів повинна була відповідати курсу комуністичної партії більшовиків. Здійснювалось запровадження безальтернативних навчальних планів, програм, підручників.

З іншого боку, ці роки характеризувалися уніфікацією навчальних планів і програм та поліпшенням якості професійної підготовки вчительських кадрів. Згідно з вимогами постанови уряду від 23 червня 1936 р. «Про роботу вищих навчальних закладів і керівництво вищою школою», варіативність планів сприяла виявленню індивідуального стилю роботи кожного педагогічного закладу, покращенню змісту практичної професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

У сфері вищої і середньої спеціальної освіти вводяться більш жорсткі вимоги до знань студентів, упроваджено постійний навчальний розклад, скорочено кількість годин обов'язкових занять в інститутах, зменшено кількість навчальних дисциплін, ліквідовано залишки бригадно-лабораторного методу навчання, посилено увагу до виробничої практики.

Виховання забезпечувалось через колектив і для колективу, індивідуальність дитини, її самобутність ігнорувалися. У цей період підготовка вчителів на Поділлі була спрямована на активну їхню участь в колективізації.

Проте серед студентів, молодих педагогів були активні борці проти сталінського режиму. Дотепер вплив просвітницьких громадських організацій («Просвіта», «Союз Українок» та ін.), які діяли на Поділлі, на становлення майбутнього педагога діяльності є недослідженим.

Отже особливостями професійної підготовки учителів на Поділлі у 20-40-ві роки ХХ століття є підготовка вчителів з урахуванням міжнаціонального складу населення регіону, що є важливим для формування національної свідомості та самосвідомості учнів. Важливу роль в професійній підготовці вчителя на Поділлі в означений період відіграло соціальне виховання. Особливої значимості воно набуває в сучасних умовах переорієнтації системи освіти на інтеграцію та інклюзію; підготовка учителя до виховної роботи з важковиховуваними підлітками, до патріотичного, трудового виховання, оскільки ці питання є нагальною проблемою сьогодення. Велика увага в підготовці учителів приділялась практиці, бо саме практична діяльність є етапом підготовки студентів до інноваційної діяльності.

Література

1. Бандурівський А. Рік праці в галузі педагогічної освіти на Україні / А.Бандурівський // Шлях освіти. №2. – 1926. – С. 113-120.

2. Войнаровський А. Особливості стану освіти національних груп Поділля в 20-х рр. XX ст. / А. Войнаровський // Матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – 416 с. – С. 161-162.
3. Комарницький О. Організація педагогічної практики студентів педагогічних навчальних закладів Правобережної України (1920-1930-ті рр.) / О. Комарницький // Проблеми дидактики історії : збірник наукових праць. – Випуск 6, 2015. – С. 149-168.
4. Кононенко В. Національна освіта єврейських громад Поділля / В.Кононенко // Матеріали XXIII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – 416 с. – С. 177-181.

References

1. Bandurivs`ky`j A. Rik praci v galuzi pedagogichnoyi osvity` na Ukrayini / A.Bandurivs`ky`j // Shlyax osvity`. #2. – 1926. – S. 113-120.
2. Vojnarovs`ky`j A. Osobly`vosti stanu osvity` nacional`ny`x grup Podillya v 20-x rr. XX st. / A. Vojnarovs`ky`j // Materialy` XXIII Vseukrayins`koyi naukovoyi istory`ko-krayeznavchoyi konferenciyi «Osvita na Podilli: my`nule ta s`ogodennya (Do 100-richchya zasnuvannya Vinny`cz`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy`tetu imeni My`xajla Kocyuby`ns`kogo). – Vinny`cya, 2011. – 416 s. – S. 161-162.
3. Komarnicz`ky`j O. Organizaciya pedagogichnoyi prakty`ky` studentiv pedagogichny`x navchal`ny`x zakladiv Pravoberezhnoyi Ukrayiny` (1920-1930-ti rr.) / O. Komarnicz`ky`j // Problemy` dy`dakty`ky` istoriyi : zbirny`k naukovy`x pracz`. – Vy`pusk 6, 2015. – S. 149-168.
4. Kononenko V. Nacional`na osvita yevrejs`ky`x gromad Podillya / V.Kononenko // Materialy` XXIII Vseukrayins`koyi naukovoyi istory`ko-krayeznavchoyi konferenciyi «Osvita na Podilli: my`nule ta s`ogodennya (Do 100-richchya zasnuvannya Vinny`cz`kogo derzhavnogo pedagogichnogo universy`tetu imeni My`xajla Kocyuby`ns`kogo). – Vinny`cya, 2011. – 416 s. – S. 177-181.